

Мороз Людмила Іванівна
доктор психологічних наук, професор,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
Яковенко Сергій Іванович,
доктор психологічних наук, професор,
Київський інститут сучасної психології та психотерапії

Пильність як професійно важлива якість працівника небезпечної професії

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки України неможлива без мінімізації загроз для життя та здоров'я фахівців сектору безпеки та оборони. Потрібний комплекс заходів щодо їх соціально-правового захисту, якісного професійно-психологічного відбору, бойової та спеціальної, зокрема, психологічної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони, забезпечення професійного довголіття на основі належної медичної й психологічної реабілітації, відновлення працездатності [1].

Особиста безпека людини як складова загальної безпеки, визначення методів та механізмів її забезпечення заслуговує спеціального дослідження. Особиста безпека полягає у захищеності життя, здоров'я, честі та гідності людини; стан захищеності від психологічного, фізичного або іншого насильницького посягання.

Означена проблема особливо актуальна для представників небезпечних професій; не тільки для водіїв, шахтарів чи моряків, а й для великої групи представників силових структур. Для них не достатньо бути обережними і вміти уникати не виправданого ризику, вони, в першу чергу, повинні бути пильними, адже в них є вороги, які свідомо прагнуть завдати їм шкоду, поранити чи вбити. Мертвий захисник вітчизни більше нікого захистити не зможе, отже треба залишатися живим і здоровим, щоб перемагати.

Характеризуючи стан розробленості проблеми, доводиться констатувати, що пильності як професійно важливій якості присвячено не багато досліджень.

Військовий педагог М.М.Тарасов, пильність курсанта ВВІ МВС Росії визначає як «морально-нравственное качество, основанное на глубокой научно-теоретической и методологической подготовке, позволяющее ему правильно оценивать социально-политические и служебно-боевые явления и процессы, не

утрачувати методологічні орієнтири в умовах перебудови во всіх сферах життя РФ, проводити роботу, направлену на сплочення особистого, складу, успішно вирішувати завдання, що стоять перед підрозділами внутрішніх військ в забезпеченні конституційного правопорядку в країні, захисту Вітчизни від тероризму, екстремізму, сепаратизму та злочинності» [10]. Таке розуміння поняття пильності здається нам не конструктивним.

Дослідження російських психологів О.І Адаєва, М.І.Мар'їна, М.М. Сілкина, та українських – В.О.Лефтерова, В.О.Криволапчука, І.І. Приходька [4, 7-9], показали, що значна кількість поранень та загибелі працівників правоохоронних органів є наслідком недостатньої психологічної й професійної підготовки, нездатністю «зібратися» в потрібний час. Не підготовленість до дій в небезпечних умовах має негативні наслідки для психічного стану [6]. Саме тому проблема формування спеціальної психологічної підготовленості співробітників силових структур до діяльності в умовах ризику для життя набуває особливої актуальності.

Саморегуляцію функціонального стану людини в складній професійній діяльності в екстремальних умовах необхідно розглядати як самостійний вид діяльності. Психологічна система цієї діяльності характеризується специфічністю її предмета (власне стан суб'єкта), цілей (збереження наявного стану, мобілізація, демобілізація) і психофізіологічних змістом засобів саморегуляції (переживання, психічні образи, самонавіювання, м'язові і дихальні вправи, вольові зусилля і емоційні засоби саморегуляції та ін.) [3].

Процес формування даної діяльності детермінований взаємодією особистісних аспектів і компонентів професійної діяльності на мотиваційно-вольовому, когнітивному і операціональному рівнях, багато в чому її успішність залежить від особистих якостей та власних зусиль – спроможності правильно оцінити ситуацію та відповідним чином реагувати на загрози. Розвиток відповідних якостей та умінь може здійснюватися завдяки участі у професійно-психологічному тренінгу [7].

Формування нових адаптивних особистісних властивостей суб'єкта, що визначають надійність, працездатність, ефективність професійної діяльності і стійкість людини до впливу екстремальних факторів.

Метою цієї публікації є обговорення феномену пильності та методів її формування, зокрема за допомогою тренінгових вправ.

Як відзначає О.А. Куций [3], пильність займає важливе місце у структурі готовності до професійної діяльності, де досить значущим є здатність до тривалої, безперервної, зосередженої діяльності, яка передбачає вчасне сприйняття, селекцію та ідентифікацію стану навколишнього середовища. Пильність передбачає мотиваційний, волевий, оцінний, орієнтовний, операційний компоненти.

Беручи до уваги вказане, виникає потреба в емпіричному дослідженні пильності, встановленні рівня розвитку її окремих елементів з метою підвищення функціонування складових пильності у суб'єктів охоронної військової діяльності.

Факторний аналіз експертних оцінок дозволив О.А. Куцию виокремити такі структурні компоненти пильності:

- сенсомоторний (максимально повне сприйняття інформації через всі можливі сенсорні канали та постійна мобілізація сил на ефективну діяльність, здатність витримувати тривалі навантаження не втрачаючи пильності);

- когнітивний блок (відповідає за селекцію важливої інформації від усіх сигналів, що надійшли від сенсорної системи. Більшого значення набувають сприйняття та увага, що безпосередньо впливають на рівень пильності та є основою цього блоку. До цього блоку доцільно віднести пам'ять і мислення, що сприяють функціонуванню пильності, виконують допоміжну роль, але не входять на рівні сприйняття та уваги до структури пильності);

- індивідуально-типологічний блок (якості особистості, які визначають спрямованість на діяльність й забезпечують пильну діяльність у складних умовах через волю, почуття обов'язку перед колективом, усвідомлення значущості завдання та особисту відповідальність тощо).

Корисним засобом розвитку пильності можуть стати імітаційні методи, які безпечно відтворюють небезпечні ситуації й можуть бути вбудовані у тренінгові

заняття, або застосовуватися самостійно, у позанавчальний час, як це було здійснено нами майже 20 років тому назад, у формі гри «Супер кілер (всіх вб'ю, один залишусь)», яка не була раніше описана.

Правила гри, яка проходила із курсантами КНУВС у позанавчальний час. Кожен курсант в академічній групі може «вбити» іншого учасника гри за допомогою крейди, поставивши хрестик на одязі з боку грудей чи спини й повідомивши про це «арбітрам». «Вбивця» отримує бали, «вбитий» – чорну траурну пов'язку і вибуває з гри, з ним не можна спілкуватися, «він – труп». Одні гравці були мотивовані перемогти, інші – «вижити».

Першим важливо було захопити «жертву» зненацька, другим – бути пильними, тримати дистанцію, готуватися «обеззброїти нападника». Як показала гра, курсантки перемагали частіше, оскільки від них мало хто очікував підступності. Потім успішно «вбивали» один одного «друзі», поки учасники гри не усвідомили, що довіра може бути шкідливою.

Гра не виявила переможців, але при підведенні її підсумків (груповій рефлексії) з'ясувалося, що гра повчальна, що власна безпека залежить від обережності, передбачливості, пильності, уваги до ознак небезпеки й здатності миттєво реагувати на неї, що розслаблятися й довіряти іншим небезпечно.

На завершення зазначимо, що пильність – професійно важлива якість фахівці сектору безпеки та оборони, для розвитку якої важливі певні природні задатки, властивості ВНД, які можуть бути виявлені на етапі професійного відбору.

Цей природний потенціал підлягає розвитку. І тут важливе значення набуває вмотивованість, наполегливість, постійна інтелектуальна активність щодо оцінки ситуації; поведінкові уміння, які краще за все тренуються шляхом розвитку індивідуальних навичок саморегуляції та набуття практичних умінь у групових вправах, які імітують вірогідні небезпечні ситуації та дозволяють набути стійкі навички реагування на них; відпрацьовувати спільні дії, тактику взаємодопомоги тощо. Формування пильності розглядається як важливе завдання професійно-психологічної підготовки. Систематичні перевірки повинні привчати до постійної мобілізаційної готовності, а також уміння знімати напругу методами, які не шкідливі для здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Дикая Л.Г. Становление новой системы психической регуляции в экспериментальных условиях деятельности. // Принцип системности в психологических исследованиях. – М.: Наука, 1990. – С. 103-114.
3. Куций О. А. Прогноз поведінки особистості в екстремальних умовах та методика її визначення / О. А. Куций // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – 2007. – Вип. 35. – С. 115–122.
4. Лефтеров В.О. Психологічні причини загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: дис... канд. психол. н. – Х., 2001. – 206 с.
5. Мороз Л.І. Яковенко С.І. Професійно-психологічний тренінг: Підручник – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 252 с.
6. Пажильцев И.В. Психологические особенности личностисотрудников спецподразделений МВД России участников контртеррористической операции на Северном Кавказе и их психотерапевтическая коррекция: Автореф. дис. ... канд. психол. н. – СПб., 2007. – 20 с.
7. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності / І. І. Приходько. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.
8. Психологічне забезпечення працівників ОВС та військовослужбовців Національної гвардії – учасників антитерористичної операції: монографія / за ред. В. О. Криволапчука. – К.: ДНДІ МВС України, 2015. – 123 с.
9. Психологія безпеки професійної діяльності в системі МВС України. – К.; Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 199 с.
10. Тарасов М.М. Индивидуальный поход в воспитании бдительности у курсантов вузов ВВ МВД России: Автореф. дис. ... к. пед. н. – СПб, 2008. – 19 с.
11. Яковенко С.И. Опасность и риск в контексте профессионально-психологической подготовленности сотрудников органов внутренних дел // Психология и право: – 2011. – № 1. <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2011/n1/>